

Tributaries and Peripheries of the Ottoman Empire (Osmanlı İmparatorluğunun Haraçgüzar Eyaletleri ve Serhat Boyları), ed. Gabor Karman, Leiden-Boston: Brill 2020, XI+336, ISBN: 97890 04 430549.

Macar Bilimler Akademisi Tarih Araştırmaları Komitesinin sekreteri olan Gabor Karman'ın editörlüğünü üstlendiği *Tributaries and Peripheries of the Ottoman Empire* (Osmanlı İmparatorluğunun Haraçgüzar Eyaletleri ve Serhat Boyları) adlı eser, Brill yayınevinin Osmanlı İmparatorluğu ve Mirası (The Ottoman Empire and Its Heritage) serisinde yetmişinci cilt olarak çıkmıştır. Kitapta Osmanlı Devleti'nin haraçgüzar eyaletlerine ve serhat boylarına yönelik on üç araştırmacının çalışması yer almaktadır. Aslında kitap, Mayıs 2015 yılında Budapeşte'de Beşerî Bilimler Araştırma Merkezinde düzenlenen konferansta sunulan bildirilerden oluşmaktadır. Kitaptaki bölümlere katkı veren araştırmacılar; Viorel Panaite, Klára Jakó, Ovidiu Cristea, Radu G. Păun, Dariusz Kołodziejczyk, Balázs Sudár, Erica Mezzoli, Michał Wasiucionek, János B. Szabó, Tetiana Grygorieva, Gábor Kármán, Nathalia Królikowska-Jedlińska, Ruža Radoš Ćurić'tir. Kitabın baş kısmında Teşekkürler, Harita Listesi, Yazarlara Dair Notlar ve Gabor Kármán'ın kaleme aldığı Giriş Kısmı yer almaktadır. Ayrıca kitabın sonuna "Avrupa'nın Doğu Yarısındaki Yer Adları Lügatçesi" adı altına bir Ek kısmı ile kitapta geçen kişilerin adlarını ihtiva eden bir indeks dahil edilmiştir.

Editörlüğünü Macar tarihçi Gabor Kármán'ın üstlendiği kitabın Giriş kısmını da yine editörün kendisi yapmıştır. Giriş kısmındaki yazısına Gabor Kármán, Osmanlı'ya bağlı haraçgüzar devletlerinin tarihinin henüz yazılmadığını belirtilmekle başlamıştır. Bu durumun araştırmacıların ilgi duymaması ile alakalı olmadığını, tam aksine çok sayıdaki çalışmanın ayrı ayrı haraçgüzar devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu ile iş birliğine yönelik yapılarını incelediklerini vurgulamaktadır. Söz konusu çalışmalar koleksiyonu, çok farklı dillerde ve çeşitli tarihyazımı gelenekleri doğrultusunda yazılmış olup tek bir kişinin bunları okumasının mümkün olmadığını ve haraçgüzar devletlere yönelik tetkiklerde kullanılan kaynak dillerin de çeşitlilik arz ettiğini Gabor Kármán belirtmektedir. Bu haraçgüzar devletleri, asıl konularını bulabilecekleri belli bir çerçevede incelemek sadece Osmanlı Devleti'nin tarihine ışık tutmayacaktır, aynı zamanda haraçgüzar devletlerin de tarihlerini aydınlatacak, hatta bu devletlere ve yöneticilerine dair objektif yorumlar yapılmasını sağlayacaktır. Ancak böyle bir hedefe ulaşmak farklı tarihyazımı geleneklerinde yetişmiş uzman kişilerin iş birliği yapmasını gerektirir. Bu düşünce ile iki konferans düzenlenmiştir. Birincisi, 22-23 Mayıs 2009'da Dubrovnik'de gerçekleşmiştir ki bu konferansta sunulan bildiriler 2013 yılında basılmıştır. Bu konferansın odak noktasını imparatorluk merkezinin haraçgüzar devletlerle ilişkisi ve özellikle bu ilişkilerin yasal çerçevesi ile aralarındaki diplomatik ve askeri iş birliği oluşturmaktaydı. İkinci konferans ise, 29-30 Mayıs 2015 yılında Budapeşte'de Beşerî Bilimler Araştırmaları Merkezinde yapılmıştır. Bu konferans imparatorluk periferisindeki haraçgüzar devletlerin pozisyonuna odaklanmıştır. Bildiri sahipleri, haraçgüzar devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerine ve çekişmelerine odaklandıkları gibi Osmanlı Devleti'nin tam anlamıyla temsilcisi ve parçası olan serhatteki sancak ve sancakbeyleri ile olan ilişkileri ve çekişmeleri üzerinde de durmuşlardır. Budapeşte'de yapılan bu konferansta sunulan

bildiriler, bazı ilave ve eksikliklerle beraber bu kitabın muhtevasını oluşturmuştur. Giriş kısmında Gabor Kármán, haraçgüzar devletlere yönelik birbirinin devamı olan bu iki konferansın hareket noktasını açıkladıktan sonra editörlüğünü yaptığı kitabın esasını oluşturan ikinci konferansta sunulan bildirilerin ve kitaba bölüm olarak giren çalışmaların tanıtımını yapmaktadır. Ayrıca bu çalışmaların ele aldıkları konulara, ortaya koydukları sorulara ve gelecekte hangi konulara temel oluşturabileceklerine değinilmektedir.

Kitapta yer alan 13 makaleden 8'i Eflak, Boğdan, Transilvanya bölgeleri ile, 2'si Raguza/Dubrovnik, 1'i Ukrayna, 1'i Dağıstan, 1'i Trabzon ve Kefe ile ilgilidir. Dolayısıyla ağırlıklı olarak Eflak, Boğdan ve Erdel bölgeleri incelenmektedir.

Eflak, Boğdan, Erdel bölgelerine dair kitaptaki ilk çalışma, kitabın birinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölüm, 7-22. sayfaları arasında yer almakta olup “Osmanlı İmparatorluğu’nda Komşu Eyaletleri Gözetlemek: 16. ve 17. Yüzyıllarda Tuna’nın Kuzevinde Haraçgüzar Prenslerin Örneği” (Watching over Neighboring Provinces in the Ottoman Empire: The Case of Tributary Princes from North of the Danube in the Sixteenth and Seventeenth Centuries) başlığını taşımaktadır. Birinci bölüm, Romen tarihçisi Viorel Panaite tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmada konu iki altbaşlık altında incelenmiş olup Güneydoğu Avrupa’da Eflak, Boğdan ve Erdel prenslerinin Osmanlı İmparatorluğu’na karşı sorumlulukları üzerinde durulmaktadır. Eflak, Boğdan ve Erdel gibi haraçgüzar prenslerinin haraç ödemenin dışında başka yükümlülükleri de vardır. Bu yükümlülükler “dostumuza dost düşmanımıza düşman” şeklindeki kalıplaşmış tabir ile özetlenmektedir. Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren haraçgüzar prenslere yeni yükümlülükler getirilmiştir. Buna göre prensler, ülkelerini yönetmek, reaya ve berayanın himayesini ve ülkelerinin savunmasını sağlamak zorundaydılar. Bu yükümlülüklerini yerine getirebilmek için prensler, komşu eyaletlerin yöneticilerinden destek almak zorundaydılar. Bu şekilde aslında Osmanlı İmparatorluğu sınır bölgelerinde savaş hattı üzerinde yer alan eyaletlerin bölgesel savunma ve güvenlik sistemlerini teşkilatlandırmıştır. Bu savunma sistemlerinden biri imparatorluğun kuzeydoğu sınırında bulunmakta olup Habsburgların, Lehlerin ve Ukrayna Kazaklarının tehdit ettiği Tuna Nehri ile Karadeniz arasındaki bölgeyi kapsamaktaydı. Eflak, Boğdan ve Erdel’in haraçgüzar prensleri, Kırım Hanı, Rumeli beylerbeyi, Budin ve Özü beylerbeyleri ile Silistre, Niğbolu, Semendre ve Bosna sancakbeyleri bu bölgedeki savunma sisteminin bir parçasıydılar.

Viorel Panaite, Tuna bölgesindeki karşılıklı dayanışma ve yardımlaşmaya dayalı savunma ve güvenlik sistemini tetkik eden bu çalışmaya yol açan iki temel meselenin olduğunu belirtmektedir. Birinci konu, haraçgüzar prenslerin komşu eyaletleri destekleme yükümlülüğüdür. Bu anlamda da Eflak, Boğdan, Erdel ve Kırım Hanlığı ile komşu oldukları bütün eyaletlerle beraber münferit olarak değil de Osmanlı kuzeydoğu sınırında oluşturulmuş bölgesel güvenlik sisteminin birbirine bağlı parçaları olarak incelemek gerekir. İkinci mesele ise bu bölgesel savunma sistemine dair mevcut belgeler konusunda Romen tarihyanızımında yanlış anlamaların bulunmasıdır. “Habusburg İmparatorluğu ve Lehistan’a karşı

“siyasi-askeri sistem” üzerine yazan bazı tarihçiler, Eflak, Boğdan ve Erdel prenslikleri arasındaki “karşılıklı yardımlaşma”ya vurgu yapmış, ancak konu ile ilgili belgelerde çok fazla bilgi olmasına rağmen Osmanlı savunma sisteminde yer alan komşu eyaletlerin yöneticilerini görmezden gelmişler ya da dışlamışlardır. Çalışmanın konusu ile alakalı hükümlerden, mektuplardan, arzuhallerden yararlanılmıştır ki bunlar, Tuna bölgesinde Osmanlı yönetiminin bölgesel aktörlerinin – haraçgüzar prensler, beylerbeyleri ve sancakbeyleri – görevleri ve iç ve dış düşmanlara karşı bunların birbirlerine olan destekleri hakkında bilgi vermektedir. Romanya prenslikleri için bölgesel savunma sisteminin etkinleştirilmesini gerektiren ve sık görülen durumlar şunlardı:

- a. Yeni haraçgüzar prensin atanması;
- b. Haraçgüzar prenslerin ülkelerinde bulunmamaları;
- c. Asiller arasındaki çatışmalar;
- d. Dış düşmanlara karşı savunma.

Yeni voyvodanın atanması ve görevini devralması süreci, komşu eyaletlerde her zaman tedirginlik yaratmıştır. Atanan yeni voyvodanın tahtına hak iddia edebilecek başka adaylar dahil, iç ve dış düşmanlara karşı onun iktidarının kuvvetlendirilmesi gerekmektedir. Haraçgüzar prensler, bazen padişah seferlerine katılmaya veya asker göndermeye davet edilmekteydi. Her iki durumda da prensliklerin zayıflamış olabileceği kabul edilmekte ve komşu bölgelerin beyleri tarafından korunması gerekmektedir. Voyvodalara karşı çıkan isyanlar üzerine voyvodaların Dersaadet’ten destek istemeleri, güvenlik sisteminin etkinleştirilmesini gerektiren başka bir nedendir. Dış düşmanların saldırılarına karşı voyvodalar ciddi bir askeri desteğe ihtiyaç duymaktaydı. Özellikle Boğdan üzerinde hak iddia eden ve kendi etkisinde birilerinin voyvoda olarak atanmasını isteyen Polonyalıların müdahalelerine karşı Boğdan voyvodaları Dersaadet’ten destek istemektedirler. Tuna bölgesindeki savunma sistemi gereği Dersaadet, Tuna bölgesindeki voyvodalıklarda savunma bakımından ortaya çıkan tehlikeli durumlara karşı komşu Kırım Hanlığından veyahut Silistre, Niğbolu ve Vidin sancakbeyliklerinden askeri destek ve yardım gönderilmesini sağlamıştır. Tuna ve Karadeniz bölgesinde Osmanlı bölgesel savunma sisteminin uygulamada işlemesi üç eylemi gerektirmektedir: komşu eyaletleri gözetlemek, aktörler arasında iletişim sağlamak ve askeri desteği etkinleştirmek. Bunlar arasında süreklilik arz eden eylem, komşu eyaletleri gözetlemektir.

Yine Eflak, Boğdan ve Erdel’i konu edinen bir başka bölüm, kitabın ikinci bölümüdür. Bu bölüm Macar araştırmacı Klára Jakó’nun eseri olup “Transilvanya’nın Dersaadet ile Temaslarında Eflak ve Boğdan’ın Rolü” (The Role of Moldavia and Walachia in Transylvania’s Contacts to the Sublime Porte) başlığına sahiptir. Makale, kitabın 24 ila 45. sayfalarını kapsamakta ve konuyu dört altbaşlık çerçevesinde ele almaktadır. Klára Jakó, konuya başlarken 16. ve 17. yüzyılda Erdel Beyliği/Transilvanya Prensiğine ve onun Eflak

ve Boğdan ile münasebetlerine dair herhangi bir araştırmanın Erdel'in Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerinden soyutlanmış bir şekilde yapılamayacağını vurgulamaktadır. Bu noktada coğrafyanın belirleyici role sahip olduğunu ve Erdel'den İstanbul'a en kısa yolun Eflak Eyaletinden geçtiğini söylemek gerekir. Elbette siyasi koşullar da üç beyliğin münasebet içerisinde olmasına yol açmaktaydı. Erdel gibi Eflak ve Boğdan da Osmanlı Devleti'ne tabiydi. Bu üç beyliğin Osmanlı Devleti'ne tabi olma durumu, hukuki çerçeve ve uygulama bakımından farklılık göstermektedir. Bunlar, farklı manevra alanlarına sahip olup sosyal yapılar, devlet kurumları ve dış politika sistemi bakımından da farklıydılar.

Klára Jakó'nun çalışmasında kullandığı temel kaynaklar, Macar dilinde yapılmış yazışmalar, diplomatik raporlar, prenslerin talimatları, diplomatik personelin yemin notları ve buna benzer dış politika idaresine dair belgelerdir. Karpatların ötesindeki prenslerden gelen Macar dilindeki belgeler, varlığını bir taraftan Eflak ve Boğdan arasındaki ve diğer taraftan bu ikisinin Erdel'le olan münasebetlerine borçludur. Bu belgelerin büyük bir kısmı siyasi ve askeri konulara dair bilgiler içermekle beraber, ekonomik ve dış politikaya daha özel konulara yönelik de veriler sunmaktadırlar. Bu durum belgelerin neden Latin alfabesi ve Macarca yazıldıklarını açıklamaktadır. Oysa ki Eflak ve Boğdan'da Kiril alfabesi kullanılmak suretiyle Kilise Slavoncası ya da Romence yazmak genel bir uygulamadır. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Macarca Erdel'de diplomatik dil haline gelmiştir. Osmanlı Devleti sadece kendi çalışanları tarafından yapılan tercümelemleri kabul etmekte ve kendisine bağlı olan beyliklerden belgeleri kendi dillerinde yazmalarını istemektedir. Eflak ve Boğdan voyvodaları, Karpatların batısına yönelik yaptıkları yazışmalarda Kiril alfabesini kullanmıyorlardı. Latince yazacak yeterli katipleri de yoktu. Macarca bilen kâtip ve tercümanlar bulmak kolaydı ve bundan dolayı Eflak ve Boğdan voyvodaları Macarca yazışmayı tercih etmişlerdir.

Klára Jakó, Erdel'in Dersaadet ile olan münasebetlerinde Moldavya ve Eflak'ın rolünü analiz ederek temasların kurulduğu alanlar ile kurye, voyvoda sekreterleri ve büyükelçi gibi kişilerin faaliyetlerine odaklanma hedefindedir. Erdel elçi ve kuryeleri, İstanbul istikametinde Eflak'tan geçmektedirler. Braşov'dan ayrıldıktan sonra Bran Geçidine, sonra Rukar'dan Tırговиşte'ye (çoğu zaman Bükreş üzerinden) seyahat etmekte ve oradan da genellikle Rusçuk'ta Tuna'yı geçip Balkan Dağını aşarak İstanbul'a ulaşmaktadırlar. Erdel'in elçileri yol boyunca Eflak voyvodalarından yardım almakta, hatta kendilerine Eflak'tan kılavuzlar verilmekte ve zaman zaman onlarla küçük diplomatik görüşmeler gerçekleştirmektedirler. Bu bölümde Erdel Prensiğinin Dersaadet ile olan münasebetlerinde Eflak ve Boğdan'ın oynadığı rol anlatılmaya çalışılmıştır. Coğrafik çerçeve ve İstanbul yolunda geçilen yerleşim birimleri, uğranılan voyvoda sarayları ile kurye, elçiler, voyvodaların Macar sekreterleri gibi iletişim ve bağlantıyı gerçekleştiren kimseler üzerinde durulmuştur. Erdel Prensiğinin harici Doğu politikasında iletişim ve diplomatik dil olarak Macarca ortaya çıkmaktadır.

Eflak ve Boğdan Prenslıklarına yönelik diğer bir bölüm de kitabın üçüncü bölümüdür. Bu bölümün yazarı Ovidiu Cristea'dır. "Osmanlı Hegemonyasında Eflak ve Boğdan'dan Ha-

berler: On Beşinci ve On Altıncı Yüzyıllar” (News in Wallachia and Moldavia during the Ottoman Hegemony: Fifteenth and Sixteenth Centuries) başlığı ile kaleme alınan bu bölüm, kitabın 46. ila 64. sayfaları arasında yer almakta olup konu iki altbaşlık çerçevesinde incelenmektedir. Yazar, bazı eski ve iyi bilinen yayımlanmış belgelere dayalı olarak 15. yüzyılda ve 16. yüzyılın başında Eflak ve Boğdan Prenslikleri ile Kronstadt ve Hermanstadt adlı Sakson kentleri arasındaki haberleşme yolları, yöntemleri ve bilgi toplanması üzerinde durmaktadır. Bu Sakson kentleri her türlü metanın ticaretini yapmakla kalmıyor, aynı zamanda haber ve söylenti değiş tokuşunu da gerçekleştiriyordu. Hem Kronstadt hem de Hermanstadt, stratejik bir şekilde Macar Krallığının güneydoğu sınırında bulunmakta olup her iki kent Osmanlı tehdidi ile karşı karşıya kalan bölgede ciddi ticari çıkarlara sahipti. Türklere dair bilgi veren Romen Prenslikleri ile Transilvanya’daki Sakson kentleri arasındaki yazışmalar, yine söz konusu prenslikler arasındaki siyasi ilişkilere dair bir göstergedir. Ancak belgelerin daha derin analizi, Eflak ve Boğdan prensleri, Saksonların güvenini kazanmak, komşuları ile iyi ilişkileri güçlendirmek, bazen de iyi niyetlerini test etmek veya onları aldatmak için çeşitli stratejilere başvurduklarını ortaya koymaktadır.

15. yüzyılın son yıllarında Eflak ve Boğdan vasal devletleri ile Osmanlılar arasındaki ilişkilerde haberleşme önemli yer tutmaktadır. Macaristan’ın Osmanlı hakimiyetine girmesi bu gelişmeyi hızlandırmıştır. 16. yüzyılda Dersaadet’in kendisine haraç ödeyen prenslerin sadakatine ilişkin yargıları, vasalların İstanbul’a gönderdiği haberlerin sıklığı ve kalitesiyle sıkı sıkıya bağlantılıydı. Neticede Eflak ve Boğdan voyvodaları, Dersaadet’in isteklerini karşılamak ve sadakatlerini kanıtlamak için bilgi toplama sistemi geliştirmek zorunda kalmışlardır.

Haberleşmeye yönelik belgelerin analizinde birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır. Öncelikle Sakson kentlerine yönlendirilen mektuplar, daha çok ticari ve adli konularla alakalı olup Türklere daha çok ikincil düzeyde söz edilmektedir. Diğer bir husus, Eflak ve Boğdan’dan gelen mektuplar Transilvanya arşivlerinde muhafaza edilmiştir. Sakson kentlerinden prensliklere gönderilen mektuplar ise kaybolmuştur. Bir başka sıkıntı da pek çok belgenin tarihlendirilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum bazı olayları kronolojik sıraya koymayı zorlaştırmaktadır. Başka bir zorluk da mektupların ihtiva ettiği bilginin doğası ile ilgilidir. Kilise Slavoncası veya Latince yazılan mektuplarda açık bir şekilde Osmanlıların planlarından ve hareketlerinden söz edilmemektedir. Ağırlıklı olarak “düşmanın” saldırı niyetinden bahsedilmekte ve bazen de seferlerinin hedeflerinden, askeri kamplarının yerinden ve liderlerinin isimlerinden söz edilmektedir. Dolayısıyla mektuplarda Osmanlılara dair yapılan kısa atıflar, detaylı bilgilerin daha çok şifâhen aktarıldığı izlenimini vermektedir.

Eflak ve Boğdan, farklı birimler olmasına rağmen çoğu kez ortak siyasi ve askeri çıkarı olan Romen prenslikleri olarak görülmeleri, belgelerin yorumlanmasını etkileyen bir başka etkidir. Oysa bu iki prenslik çoğu zaman farklı siyasi emellere sahiptir. Hatta 15. yüzyılın ikinci yarısında iki devlet arasındaki ilişkiler Kili kalesi konusundaki rekabet sebebiyle durma noktasına gelmişti. Bir diğer husus ise, az da olsa iki Sakson kent arasında var olan

rekabettir. Eflak ve Boğdan'ın Sakson kentlerine yaklaşımı da faklıdır. 15. yüzyılda Boğdan prensleri, Osmanlılar ile ya da Macar Krallığı ile alakalı bilgi almak için sadece Kronstadt kenti ile yazışmaktadır. 16. yüzyılda Boğdan, Bistritz'i de bilgi kaynağı olarak kullanmaya başlamıştır. Eflak ise Kronstadt ve Hermanstadt ile kuvvetli bağlara sahiptir. Ovidiu Cristea'nın neticede tespitine göre Eflak ve Boğdan prensleri, sultan ve tebaasının haberlere verdikleri önemin farkında olmuşlar ve bundan dolayı bilgi toplamaya yönelik bir haberleşme ağı oluşturmuşlar ve bunu Dersaadet ile ilişkilerinde bir araç olarak kullanmışlardır.

Eflak ve Boğdan haraçgüzar prensliklerle ilgili dördüncü makale kitabın dördüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümü kaleme alan Radu G. Păun'dur. "Adalet ve Koruma Çağırısı: On Altıncı Yüzyılda Rikab-ı Hümayun Nezdinde Arzuhalci Olarak Eflak ve Boğdan Haraçgüzar Eyaletleri" (Calling for Justice and Protection: Sixteenth Century Wallachian and Moldavian Tributaries as Petitioners to the Imperial Stirrup) başlığını taşıyan bölümü, incelediği konuyu dokuz altbaşlıkta ele almaktadır. Kitabın en uzun makalesi olan bu çalışma 65. ila 116. sayfalar arasında yer almaktadır. Çalışma, 16. yüzyılın başında görülmeye başlayan ve daha sonraki yıllarda yaygın bir uygulama haline gelen sultan nezdinde tabi olunan prensi şikâyet etme uygulamasını konu edinmektedir. Radu G. Păun'un amacı, bu uygulamanın tarihinin izini sürmek ve aynı zamanda Eflak ve Boğdan ile Osmanlılar arasındaki ilişkiler çerçevesinde nasıl bir somut kurum haline geldiğini göstermektir. Yazar, Eflak ve Boğdan boyarlarının sunduğu dilekçelere/şikâyetlere, bazı durumlarda Osmanlı Devleti'nden gelen cevaplara da dikkat ederek Osmanlı resmi belgeleri ile mevcut tarihyazımının yarattığı kurumsal süreklilik imajına meydan okumaya çalıştığını vurgulamaktadır.

Radu G. Păun'un yaptığı çalışmanın temel kaynaklarını yerel (Eflak ve Boğdan'a ait) kronikler, diplomatik raporlar, Osmanlı kronikleri, az sayıda konuya ilişkin muhafaza edilmiş Osmanlıca belgeler, Eflak ve Boğdan'a ait belgeler oluşturmaktadır. Eflak prenslerinin aleyhine Osmanlı Devleti'ne sunulan arzuhallerinin başlangıç tarihi 1510 tarihi kabul edilmektedir. Bu tarihte Craiovescu ailesinin başını çektiği bir grup asil İmparatorluk başkentine Kötü Mihnea'yı şikâyet etmek üzere gelmiştir. Bu grubun sesi duyulmuş ve Mihnea azledilerek yerine Genç Vlad atanmıştır. Boğdan'daki siyasi elitin Osmanlı Devleti'ne arzuhal vermeye ne zaman başladığını söylemek güç görülmektedir. Bazı kaynaklar, uygulamanın Sultan Süleyman'ın Petru Rareş'e karşı 1538'de düzenlendiği seferin ana sebebinin yerel boyarların şikâyeti olduğunu ileri sürmektedirler. Ancak 1553 yılında Boğdan boyarları İstanbul'a gelip Alexandru Lapuşeanu'yu şikâyet ettikleri kesin olarak bilinen bir olaydır. Bundan sonraki yıllarda Boğdan asillerinin verdiği arzuhaller artık yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Prensler, arzuhallerde ihanet, reayaya uyguladıkları baskı, Osmanlı Devleti'ne verdikleri zararlar ve halkı ülkeyi terk etmeye iten ağır vergilerle suçlanmaktaydılar. Aslında arzuhalleri hazırlayanların Osmanlı Devletindeki uygulamaları bildikleri anlaşılmaktadır. Burada vergi mükelleflerinin/reayanın huzuruna, sağlığına ve mutluluğuna yani Osmanlı Devleti'nin temel prensiplerine vurgu yapılmaktadır.

Arzuhal sunmak en azından Eflak ileri gelenlerinin ya da bir kısmının padişahın otorite-

sini, Sultan Süleyman'ın her iki beyliği "iyi korunan topraklarının" bir parçası ve halkını da vergi veren tebaa olarak ilan etmesinden önce dahi kabul ettiklerini göstermektedir. Padişah, henüz böyle bir girişimde bulunmadan boyarlar kendilerinin Tuna'nın güneyindeki reaya ile aynı statüde görüyorlardı. Ayrıca yerel prense de Osmanlı'nın memuruymuş yani kuluymuş gibi davranıyorlardı ki gerçekte böyle bir durum söz konusu değildi. Böyle bir tutum, 1462'den Eflak prenslerinin sık sık padişah tarafından atanması ya da seçilen prenslerin padişah tarafından onaylanması gerektiği ile alakalıdır. Hizipçiliğin ve nerdeyse sürekli hale gelmiş olan iktidar mücadelesinin hâkim olduğu bu durum, her iki prenslikte de yöneten prenslerin otoritesini arttırmakta ve prenslere karşı hareket etmek padişaha karşı gelmek anlamı taşımaktaydı. Bu bağlamda yerel seçkinler tarafından Dersaadete arzuhal vermek, prenslerin politikalarına karşı doğrudan itiraz veya isyan etmekten çok daha etkili bir araç olarak görülmekteydi. Seçkinlerin gözünde prense yetkiyi veren ve onu "adalet yoluna" getirecek ya da ondan yetkiyi alacak kişi de yine padişahı. Diğer taraftan arzuhallerin verilmesi de padişaha hitaben bir uyarı niteliği taşımaktaydı. Eğer padişah durumu düzeltmek için tedbir almaz ise, her an bir isyan çıkabilirdi. Yine de arzuhallerin her zaman kabul görmediğine dair örnekler de vardır. Dersaadet'in prensin uygulamalarına göz yumduğu yani boyarların isteklerini dikkate almadığı durumlar da müşahede edilmektedir. Diğer taraftan arzuhallerin kabulü ile Dersaadet, prense daha fazla baskı uygulamış oluyordu, prens de iktidarını korumak için Osmanlı gücüne daha bağımlı hale geliyordu. Dolayısıyla arzuhal kurumu, bir taraftan boyarları diğer taraftan prensleri Osmanlı denetiminde tutmaya yarıyordu.

Kitabın beşinci bölümü Dariusz Kołodziejczyk'in çalışması olup 117-133. sayfalar arasında yer almaktadır. Bu bölüm, "Osmanlı-Safevi Uzun Savaşı (1578-1639) Sırasında Dağıstan: Şamhahların Osmanlı Paşalarıyla İlişkileri" (Daghestan during the Long Ottoman-Safavid War (1578-1639): The Shamkhals Relations with Ottoman Pashas) başlığını taşımaktadır. Dariusz Kołodziejczyk, yeniçağın başlarında Dağıstan'ın meşru bir siyasi birim olup olmadığı konusunda bazı sorunların olduğunu vurgulayarak Dağıstan'ın tereddüt yaratan bu durumunun nereden kaynaklandığını açıklamaktadır. Öncelikle Dağıstan'ın parçalanmış ve burada çok sayıda beyliğin mevcut olduğunu söylemek gerekir. Bu beylikler arasında en güçlü olanı ise Kumuk şamhalı olmakla beraber onun küçük birimler üzerindeki yetkisi tartışmasız değildir. İkinci noktada bölgenin sakinleri Dağıstanlı olarak kendilerini adlandırmaktan ziyade çeşitli aşiret adlarıyla kendilerini tanımlamaktadır. Üçüncü noktada da Dağıstan hakimiyeti üzerinde başta Safevi şahları, 1568'den itibaren Moskova çarları ve 1578'den itibaren de Osmanlı padişahları olmak üzere komşu hükümdarlar tarafından hak iddia edilmektedir. Son olarak da bugün Dağıstan'la özdeşleştirilen ve o dönemde büyük bir kale ve ticaret merkezi olan Derbent şehri, Şirvan beylerbeyine bağlı Safevi idaresinin yönettiği Safevi İran'ın bir idari merkeziydi.

Bununla birlikte, Adam Olearius ve Evliya Çelebi gibi dönemin gezginleri, Dağıstan'ın varlığını sorgulamayıp Dağıstan adını gerçek bir ülkeyi anlatmak üzere kullanmışlardır.

Her iki gezgin de birbirine benzer bir şekilde Dağıstan adıyla Terki ile Derbent arasındaki bölgeyi tarif etmektedirler. Hakimiyet konusunda bölge, Osmanlı, Rus ve Safevi çekişmesine maruz kalmıştır. Bu çekişmede merkez ile uzak kalelerin muhafazası ve gereken erzakların tedariki konusunda uygun suyunun bulunmaması sebebiyle Osmanlılar, rakipleri Safevilere ve Ruslara nazaran daha az ayrıcalıklı konumundadırlar. Osmanlı'nın buradaki gücü daha çok dini ve inanç bakımından yerel halkla olan kültürel yakınlığından kaynaklanmaktaydı. Ancak yine de birtakım önyargılar ve yerel kısıtlamalar sebebiyle Osmanlılar bir başka “yumuşak güç” aracı olan hanedan evliliklerini yeterince kullanamamışlardır. Dariusz Kotodziejczyk, çalışmasında Kafkas asıllı Osman Paşa ile şamhalın yeğeni arasındaki evliliğini örnek olarak göstermiş ve bu evlilikle şamhalın Osmanlı paşasını Osmanlı padişahının yerine geçirme çabası olduğunu ifade etmiştir. Ancak paşalar, kalıtsal aristokratlar olmayıp sağlam pozisyonları yoktur. Bu anlamda da kendi konumları istikrarlı olmadığı için Osmanlı Devleti'nin istikrarlı desteğini sunamamışlardır.

Kuzey prensliklerine yönelik beşinci çalışma, kitabın altıncı bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümün yazarı Balázs Sudár olup “Transilvanya Prenslığı ve Osmanlı Eğri Eyaleti” (The Principality of Transylvania and the Ottoman Province of Eger) başlığını taşımaktadır. Bölümün kitapta yer aldığı sayfalar arası 134-160'tur. Konu dokuz altbaşlıkta incelenmiştir. Balázs Sudár'ın çalışması, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yer alan iki idari birim yani Erdel Eyaleti ve Eğri Vilayeti arasında gelişen münasebetler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu iki birimin Osmanlı Devleti içerisindeki statüleri farklıydı. Haraçgüzar eyalet olarak Erdel, geniş bir otonomiye ve manevra alanına sahip iken Eğri, Osmanlı sınırları içerisinde yer alan normal idari birimlerden birisi idi. Yerel elitin seçtiği ve bir takım hak ve özgürlüklere sahip Erdel prensleri, sadece padişah tarafından onaylanmaktaydı. Eğri beylerbeyleri ise padişah tarafından atanmaktaydı ve padişahın memurları konumundaydılar. Bununla beraber nispeten bağımsız konumda olan Erdel prenslerine Dersaadet, şüphe ile bakmakta iken Eğri beylerbeylerinin sadakatleri nadiren sorgulanır durumdaydı. Transilvanya prenslerinin asıl amacı gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde gerekse dışında ülkelerinin çıkarlarını gözetlemektir. Oysa ki beylerbeyleri için imparatorluk faaliyetlerinin doğal bağlamıydı. Siyasi ağırlık bakımından da prens ile beylerbeyi arasında farklılıklar vardı. Prens, kolayca görevden alınabilen beylerbeyine göre daha prestijli ve siyasi etkinliğe sahip bir kimseydi. Belli bir ölçüde daima prensler “yabancı” olarak telakki edilirken beylerbeyleri ise iç politikada derin köklere sahip siyasi oyuncular ve bu bakımdan sistem içerisinde aslında “kendi evindeydiler”.

Yönetim bakımından farklılık, idari birim farklılığı yani herhangi bir haraçgüzar devlet ile herhangi bir Osmanlı vilayeti için de geçerlidir. Bu araştırmada örnek olarak Erdel Eyaleti ile Eğri Vilayeti örnek alınmıştır. Bunların özel jeopolitik konumu söz konusudur. Eğri Vilayeti, Erdel Eyaletinin Macar Krallığına sınırdış olduğu dar bölgede yer almaktadır. Erdel Vilayeti, Macar Krallığından ayrıdır, ancak krallıkla çok yakın ilişki içerisinde. Macaristan'ın Habsburg kralları, Erdel'e geçici olarak krallıktan ayrılmış bir bölge olarak bakılmaktaydı. Erdel prensleri ise pek çok defa tüm Macaristan'ın idarecisi olmak için

çabalamışlardır. Eğri Beylerbeyleri, Osmanlı Macaristan'ın en önemli vilayet idarecileri değildi. Onların başı olarak Budin Beylerbeyliği gözükmekteydi. Ancak sorunlu bölgelere yakın olmaları onlara belli bir statü kazandırmış ve beklenmedik pek çok sorunla muhatap kılmıştır. Bu bölüm, Eğri beylerbeylerinin 1596-1660 yılları arasında çıkan kritik durumları yönetmek için yaptıkları girişimler ve ayrıca bu olaylara cevaben üstlendikleri roller üzerinde durmaktadır. Çalışmada Eğri Vilayetinin kurulması, Habsburg Erdel'in karşı tehlike oluşturması, Erdel'in kontrolü görevi, Otuz Yıl Savaşları dönemindeki Eğri vilayeti, Erdel prensi kim olmalı, Köprülüler dönemi gibi konular farklı altbaşlıklar şeklinde incelenmiştir.

Balázs Sudár, bu bölümün sonuç kısmında 1596 ve 1660 yılları arasındaki dönemde Transilvanya Prenslığı ve Eğri Vilayetinin ağırlıklı olarak kritik dönemlerde irtibata geçtiklerini belirtmektedir. Eğri Vilayetinin kurulduğu tarihin ilk on yılında 1596-1606 yılları arasındaki dönemde Erdel Eyaleti ile Eğri Vilayeti birbirini düşman olarak görmüşlerdir. Bu dönemde prensliği haraçgüzar statüsüne dönmeye zorlamak Eğri Vilayetinin önemli bir göreviydi. Daha sonraki dönemde Eğri daha çok Erdel ile Macar Krallığı arasındaki bölgeyi kontrol altında tutmak görevini üstlenmişti. Çünkü Erdel prensleri, Macar Krallığına karşı yayılmacı bir politika güdüyordu ki bu da Osmanlı Devleti'nin politikası ile her zaman örtüşmemekteydi. Eğri askeri birlikleri her zaman hazır konumdaydı. Onların görevi daha çok Erdel sınır bölgelerini savunmaktı. Macar Krallığından Erdel Eyaletine yapılan fiili saldırı durumunda imzalanan ahitnameler gereği Erdel prensleri, Osmanlı yardımını alma hakkına sahip olmasına rağmen Eğri askeri birliklerinin fazlaca ona destek sağlamadıkları şaşırıcı bir şekilde gözlemlenmektedir. Eğri Vilayetine, Erdel'in batıya yönelik siyasetini kontrol etme yetkisi verilirken prensliğin iç işlerine müdahale konusunda daha az yetki verilmiştir. Fiili saldırı durumunda ise Eğri Vilayetine daha çok arkayı koruma ve Macar Krallığı hareketlerini kontrol etme vazifesi verilmiştir. Budin Beylerbeyliğinden daha alt seviyede bir beylerbeylik olan Eğri vilayeti, prenslere karşı davranışlarını da Budin Beylerbeyliğinin çıkarlarına göre belirlemeliydi. Zaman zaman Eğri Beylerbeyi ile Budin Beylerbeyinin ters düştükleri de olmuştur. Bunun dışında Eğri, Temeşvar ve Silistre vilayetleri arasındaki yakın ilişkiyi de vurgulamak gerekir. Bu vilayetlerdeki beylerbeyleri bir vilayetten diğerine atanabiliyordu.

Osmanlı Bosna'sında Raguzalıların karşılaştığı yolsuzluk olayları, Raguzalı belgelerinde zikredilmektedir. Osmanlı Bosna'sı ve Raguzalı ekseninde ticaret, diplomasi ve yolsuzluk gibi konuların yer aldığı yedinci bölümü Erica Mezzoli tarafından kaleme alınmıştır. Bu bölüm "Onyedinci Yüzyıl Osmanlı Bosna'sında Ticaret, Diplomasi ve Yolsuzluk: Karmaşık Bir İlişkinin Ragusa Deneyimi" (Trade, diplomacy and Corruption in Seventeenth Century Ottoman Bosnia: The Ragusan Experience of a Complex Relationship) başlığını taşımaktadır. Yedinci bölümde konu altı altbaşlık çerçevesinde incelenmiştir. Raguzalı'da Osmanlı görevlileri tarafından yapılan yolsuzluklar kamusal alanda yer almaktaydı. Hatta dramaturjinin de konusu olmuştur. İvan Gundulić'in "Osman" adındaki epik şiiri bu bağlamda bir örnektir. Şiirde, 1621 yılında Osmanlı ordusunun Lehistan-Litvanya Birliği karşısında büyük yenilgiye uğradığı Hotin Muharebesinden sonra Sultan II. Osman'ın Osmanlı or-

dusunu zayıflatan yolsuzluğu kınadığından ve doğuda dejenere olmuş yeniçeri ordusunun yerine yeni bir ordu oluşturmak istediğinden söz edilmektedir. Bu arada padişah, Lehlerle barış yapmak üzere elçi gönderir, ancak yeniçerilerin isyanı onun planlarına mâni olur. Sadrazama iktidarı bırakmak istemeyen Osman, işkenceye maruz kalır ve öldürülür. İlk kantoda II. Osman karakterinden hareketle Gundulic, Hotin’de karşılaşan iki tarafın özelliklerini tasvir etmeye çalışmaktadır. Şair, Jan Karol Chodkiewicz’in adamlarını cesur, dürüst ve komutanına sadık kimseler olarak tarif etmektedir. Osmanlı savaşıları da şikâyet etmeyen bir tavır ve Spartalı yaşam tarzı ile anlatılmaktadır. Buna karşılık Gundulic, Osmanlı yetkililerini, korkak, şımarık, sadakatsiz, kadınsı, yozlaşmış olarak nitelendirir. Olay örgüsünde genç padişah bütün tarihsel sorumluluğu üstlenmektedir. Sonuçta da II. Osman, bir asker ve komutan için doğru davranışın ne olduğunu hatırlatır. Tabi bu epik şiirin yazarı, yaşadığı dönemin ruhuna uygun bir kişiliktir. Ve bundan dolayı “ahlaklı” Lehlilerle “ahlaksız” Osmanlıları karşı karşıya getirmiştir.

“Ancient regime/Eski rejim” döneminde (15. Yüzyılın sonundan 1789 yılına kadar olan dönem), Osmanlılar için olduğu kadar Raguzalılar için de yolsuzluk sosyal, siyasi ve ekonomik boyutları olan bir konu olarak algılanmamaktadır. O dönemin zihinsel ve ahlaki tutumunu tamamen yeniden oluşturmanın imkânsız olduğu bilinse dahi bu araştırmanın amaçları doğrultusunda günümüz araç ve bilgileri ile yozlaşmayı analiz etmeye çalışmak gerekir. Siyasi-iktisadi bakımdan yorum araçları, bu çalışmanın konusu olan ticarete ilişkin konular için Raguzalı ve Osmanlı idari makamları arasındaki yozlaşma ilişkilerinin özelliklerinin analizine yardımcı olabilir. Bu noktada 1979’lerin sonunda Susan Rose-Ackerman’ın geliştirdiği analitik çerçeve uygun görünmektedir. Rose-Ackerman’ın teorisinde yolsuzluk niteliğinde bir işlemin gerçekleşmesi için üç aktör arasında bir etkileşim olması gerekir. Birinci aktör ya da baş aktör, devlet veya mevcut durumda padişahtır. İkinci aktör devlet makamında bulunan ve devlet hizmetine ayrıcalıklı erişim sunan temsilci ve üçüncü aktör de birtakım kaynaklar – genellikle para – sayesinde devlet hizmetini talep eden ve erişen kişidir. Böylece bu üçüncü aktör yarar sağlamakta veya maliyetten kaçınabilmektedir.

Diğer Osmanlı tebaası olmayanlar için olduğu gibi Raguzalılar için de imparatorluk içerisinde ticaret yapmanın şartları kapitülasyonlarla belirlenmişti. Ancak Osmanlı topraklarında Osmanlı tebaası olmayanlarla yerel yönetimlerin ticari münasebetleri çok önemlidir. Bu bakımdan Bosna eyaletindeki durum oldukça karışıktır. Dersaadet tarafından çıkartılan bir emir, Bosna beylerbeyi ve Hersek sancakbeyi ek belgeler yayınlamadıkça Bosna’da fiili olarak etkisizdir. Dolayısıyla kapitülasyonların ve padişahın siyasi ve ticari konulara ilişkin emirlerine rağmen ticaretle uğraşanlar sürekli yerel Osmanlı idarecilerine başvurmak zorundadırlar. Böylece Raguzalı diplomatik uygulaması, geniş ölçüde para, hediye, iyilikler sunma ile Bosna beylerbeyine ve Hersek sancakbeyine yakınlaşma konusunda Raguzalı elçilerinin maharetine bağlıydı. Zaman zaman Bosna ve Hersek topraklarında ticari konularda Osmanlı idarecileri farklı uygulamalarda bulunmuşlar ve özellikle bazı ürünlerin ihracatı konusunda sınırlamalar getirmişlerdir. İhracat engellemeleri yasak olarak adlandırılmaktadır. 1645, 1646, 1649, 1653 yıllarında çıkartılan yasaklar Bosna ve Hersek’teki Raguzalı

ticaretini etkilemiştir. 17. yüzyılda Bosna'daki Osmanlı bürokrasisi oldukça parçalanmış bir yapıya sahiptir ve resmi makamlar arasında büyük bir rekabet söz konusudur. Bu rekabet sadece askeri sınıfta değil, idari ve ulema sınıfında da görülmekteydi. Bu parçalanmışlık her bir yetkilinin tek başına hareket etmesine yol açıyordu.

Kitabın sekizinci bölümü Michał Wasiucionek tarafından kaleme alınmış ve “Caterina Cercheza'nın Tuhaf Örneği: Onyedinci Yüzyılın Ortalarında Evlilik, Sınır Ötesi Patronaj ve Osmanlı Boğdan Siyaseti” (The Curious Case of Caterina Cercheza: Marriage, Cross-Border Patronage, and Ottoman Moldavian Politics in the Mid-Seventeenth Century) başlığını taşımaktadır. Michał Wasiucionek'in kaleme aldığı dört altbaşlıkta konuyu inceleyen ve bir de Sonuç kısmına yer veren sekizinci bölüm, kitapta 188. - 212. sayfalar arasını kapsamaktadır. Kitabın bu bölümü dul kalan Boğdan voyvodasının Müslüman bir Çerkez prensesi ile evlenmek istemesi ve bu olayın Özü Beylerbeyi Halil Paşa tarafından durdurulması üzerine Kaymakam Tabaniyassı Mehmed Paşa'nın müdahalesi sonucu evliliğin gerçekleşmesi hadisesini ele almaktadır. Sekizinci bölümde yer alan birinci altbaşlıkta Vasile Lupu'nun ikinci evliliğinin genel çerçevesine ve bu evliliğin caiz olmadığı konusunda tartışmalara yer verilmektedir. İkinci altbaşlık Romen tarih yazımında Caterina Cercheza olarak bilinen Lupu'nun ikinci eşi Çerkez prensesin kişiliği, dini kimliği ve ailevi bağlantıları üzerinde odaklanmaktadır. Romen tarihyazımındaki yaygın kanaatin aksine yazar, burada Lupu'nun prensesle evlenmesinin nedeni, prensesin fiziksel güzelliği ile alakalı olmadığını daha çok onun sahip olduğu aile bağlantıları ile ilgili olduğunu iddia etmektedir. Çünkü muhtemelen Banu adını taşıyan prensesin Kırım Hanlığı ve Osmanlı devlet erkani ile de bağlantıları vardı. Banu Hatun, Suriye Valisi Derviş Mehmed Paşa'nın kız kardeşinin kızıdır. Ayrıca Banu Hatun, Kırım Hanlığı'nın veziri olan Şerif Bey'in de kız kardeşidir. Bahadır Giray Han'ın eşlerinden birisi de Banu'nun/Caterina'nın kız kardeşidir. Dolayısıyla yazara göre Banu Hatun'un güzelliği tek başına Lupu'nun evlenmesi için asıl sebep değildir. Asıl sebep, Kırım'dan Osmanlı Devleti'ne uzanan bir coğrafyada siyasi etkinliği olan akrabalara sahip Banu Hatun'un bu bağlantılarından istifade etmektir. Üçüncü altbaşlıkta sınır ötesi bağlamda bu evliliği ele alan yazar, olayı müdahil olanların hizipçi ve aile çıkarları üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Lupu, kendisi gibi Arnavut kökenli olan Tabaniyassı Mehmet Paşa'dan Osmanlı Devleti ile ilişkilerini genişletme bakımından destek almıştır. Lupu'nun hedefi zaman içerisinde hem Eflak hem de Boğdan'da hanedanlık oluşturmaktır. Tuna Eyaletleri içerisindeki rekabet ve Osmanlı Devleti ile olan münasebetler, sınır ötesi gruplaşmalara yol açmıştır. Eflak Voyvodası Matei Besarab'a karşı Lupu, 1638 yılında Bahadır Giray Han'la ittifak arayışlarına girişecektir. Bundan dolayı da daha sonra Bahadır Giray Han, voyvoda ile baldızı Banu Hatun'un evliliğini desteklemiştir. Dördüncü altbaşlıkta da yazar, Lupu ile Osmanlıların karşıt grubunu yenmek amacıyla beraber hareket ettiklerini ve Eflak üzerinde denetim sağlamaya çalıştıklarını, bunu da voyvoda ile prensesin evlilik planını gerçekleştirerek yapmaya çalıştıkları konusu üzerinde durmaktadır. Aslında Matei Besarab'a karşı Lupu hem Bahadır Giray Han'ın hem de Kaymakam Tabaniyassı Mehmed Paşa'nın desteğini sağlamıştır. Diğer taraftan Matei Besarab da

Silahdar Mustafa Paşa ile Derviş Mehmed Paşa'nın desteğini almıştır. Silahdar Mehmed Paşa'nın desteklediği Matei Besarab, Lupu'yu saldırganlıkla suçluyor. Olay sonucunda kaymakam Yedikule'de idam edilmiştir. IV. Murad, Lupu'nun yakalanmasını istemiştir. Lupu, Polonya-Litvanya Birliğinin komutanı Stanislaw Koniecpolski'den yardım istemiştir. Ancak beklediği yardım gelmemiştir. Bir müddet sonra Boğdan voyvodası Dersaadet ile arasını düzeltmiş ve 1640 yılında da Caterina ile evlenmiştir. Bu evlilik onun siyasi karayerinde önemli rol oynayacaktır. Sonuç kısmı da bu bilmecenin parçalarını bir araya getirmekte ve hem Eflak-Boğdan hem de Osmanlı siyasi arenasındaki gelişmelerde sınır ötesi himaye bağlarının önemini ve bu tür girişimlerin siyasi riskler karşısındaki kısıtlanmalarını ortaya koymaktadır.

Kitabın dokuzuncu bölümü, "Transilvanya Prensi I. György Rakoczi ve Osmanlı Macaristan'ının Elitleri, 1630-1636" (Prince György Rakoczi I of Transilvania and the Elite of Ottoman Hungary, 1630-1636) János B. Szabó tarafından kaleme alınmıştır. Konu sekiz altbaşlıkta 213. ila 239. sayfalar arasında tetkik edilmiştir. 1630 yılının Kasım ayında Osmanlı Macaristan'ının yüksek devlet adamları, Budin Beylerbeyi Acem Hasan Paşa başkanlığında Erdel'deki prenslik tahtına kimin oturacağına karar vermek üzere toplanmışlardır. İki adayları vardır: önceki prensin kardeşi olan İstvan Bethlen ve daha önce Bethlen ailesinin Erdel'i yönetmek üzere davet ettiği György Rakoczi. Budin, Bosna, Kanije, Eğri ve Temesvar beylerbeyleri ile eski vezirlerden Bayram Paşa, Estergon ve Szolnok sancakbeyleri György Rakoczi'nin Erdel prensi olarak atanmasının uygun olacağı kanaatine varmışlardır. Bu çalışmada birkaç yıl içerisinde Edil prensliğinin tahtına yönelik aynı kişilerce çelişkili sayılabilecek iki kararın verilmesini sağlayan koşullar incelenmiştir. Rakoczi, Osmanlı sultanının himayesindeki topraklarda doğmamış olmasına ve komşu düşman ülkesinde yüksek makama sahip olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin Hristiyan haraçgüzar prensliğinin başı olabilmıştır. Benzer örnekler Osmanlı Devleti'nde görülebilir. On sekiz yıllık yönetimden sonra Rakoczi huzur içinde vefat etmiş ve hatta kendisini tevarüs edecek kişiyi de belirleyebilmiştir. Rakoczi'nin Osmanlı elitiyle olan ilişkilerine gösterdiği ilginin oluşturduğu bu ortamda büyük payı vardır. Bu bölüm, Erdel prensinin dikkat çekici başarısında payı olduğu kabul edilen onun takip ettiği dış politika üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Kitabın onuncu bölümünün müellifi Tetiana Grygorieva'dır. Bu bölüm 240. ila 263. sayfalar arasında yer almakta olup "Hetman Petro Doroshenko Döneminde Kazak Ukrayna'sının Osmanlı Koruması: Hukuki Yönler ile Fiili Uygulama Arasında" (Ottoman Protection of Cossack Ukraine under Hetman Petro Doroshenko: Between Legal Aspects and Actual Practice) başlığı ile kaleme alınmıştır. Yazar, konuyu üç başlık altında incelemektedir. Yazar, genellikle Boğdan, Eflak, Erdel, Ragusa ve Kırım Hanlığı gibi Osmanlı İmparatorluğuna komşu olan ülkeler, onun haraçgüzar eyaletleri olarak kabul edildiğini belirtmekte ve bu tür ülkelerin Osmanlı Devleti ile münasebetlerinin birtakım farklılıklar gösterdiğini vurgulamaktadır. Örneğin Osmanlıya tabi olan hetman Petro Doroshenko (165-1676) döneminde Kazak Ukrayna'sının merkezle ilişkilerinin zaman zaman olağandışı nitelik gösterdikleri gözlemlenir. Doroshenko, diğer haraçgüzar ülkeler gibi haraç ödememekteydi. Bunun

yani sıra Doroshenko hiçbir zaman Ukrayna dışındaki Osmanlı askeri seferlere de iştirak etmemiştir.

Doroshenko'nun haraçgüzar statüsünü araştıran bilim adamları, farklı türdeki kaynakların sunduğu bakış açılarından birini benimseme eğiliminde olmuşlardır. Tetiana Grygorieva, bu yaklaşımların iki temel çerçevede ele alınabileceğini belirtmektedir. Bunlardan ilki, Doroshenko'nun Osmanlı himayesini kabul etme sürecine ilişkin görüşmeleri ele almaktadır. Bunu da elçiliklerin sıklığı, sırası, elçilik kimlikleri, elçilerin anlatımları ve yazışmalarını inceleyerek bu süreci ortaya koymaktadırlar. İkinci yaklaşım ise, Osmanlı resmi unsurlarını inceleyerek Doroshenko'nun haraçgüzar statüsünü ele almaktadır. Özellikle Kazak Ukrayna'sının Osmanlı himayesinde olduğunu teyit eden berat ile güç simgeleri Doroshenko'nun yeni sorumluluklarını ve Kazak Ukrayna'sının Osmanlı İmparatorluk hiyerarşisindeki pozisyonunu ortaya koyabilir. Bu iki yaklaşıma değindikten ve onlara katıldığımız ifade ettikten sonra Grygorieva, bu çalışmada Doroshenko'nun Osmanlı metbusu olarak performansını kendisinin Osmanlı resmi makamları ile yaptığı yazışmalar üzerinden değerlendireceğini belirtmektedir.

Doroshenko'nun Osmanlı himayesine/tabiyetine kabulü süreci imparatorluk beratının, kaftanın ve güç simgelerinin hetman tarafından kabulü ile tamamlanmıştır. Ancak Kazak adetlerine göre Korsun Meclisinde Kazakların sultanın himayesini kabul etme kararı tam olarak gösterilmemiş ve gerekli yeminler verilmemiştir. Doroshenko'nun kendisi de Osmanlı'ya tabi olduğunu ifade etmekten kaçınmış ve 1669'dan sonra Osmanlı ile ilişkilerini muğlak bir ifade ile anlattığı anlaşılmıştır. Ukrayna, tabiliği karşılığında askeri yardıma tabi tutulmamakla beraber, Osmanlı sultanına ve Bahçesaray'a gelişmeler hakkında bilgi vermekle yükümlüydü. Bu da onun Osmanlı'ya belli bağlılığı olduğunu göstermektedir.

Kitabın on birinci bölümünün yazarı, aynı zamanda kitabın da editörü olan Gábor Kármán'dır. "Zincirlenmiş Kral Thököly: Osmanlı'nın Yukarı Macaristan Haraçgüzar Devletinin Düşüşü" (King Thököly in Chains: The Fall of the Ottoman Tributary State of Upper Hungary) başlığı ile yazılmış olan bu bölüm, kitapta 264. ila 289. sayfalar arasında yer almaktadır. Çalışmanın konusu dört altbaşlıkta tetkik edilmiştir. Bu makalede yazar, İmre Thököly'nin düşüşüne dair 17. yüzyıl kaynaklarının ilahi iradenin tecellisi olarak gördüğü olayların daha olağan nedenleri ile ilgilenmektedir. Araştırmaya katkı sağlayan kaynaklar, büyük ölçüde parçalar halinde muhafaza edilmiş Thököly'nin kısa ömürlü devlet arşivinden ziyade, o döneme ait komşu Erdel prensliğinin dış politikasına ilişkin evraklardır. Erdel prensinin baş danışmanı Mihaly Teleki, Yukarı Macaristan Prensi İmre Thököly'nin faaliyetlerini yakından takip etmiş ve bunlara dair bilgiler içeren önemli bir arşiv bırakmıştır. Bu arşiv, İmre Thököly ile Osmanlı Macaristan'ının ileri gelenleri arasındaki ilişkilere dair bilinmeyen pek çok ayrıntılı bilgi vermekte ve ayrıca bu ilişkilerde ne gibi değişiklikler meydana geldiğine dair da ipuçları sunmaktadır. Hatta konuya ilişkin Gabor Karman'ın değindiği bu yeni kaynaklar, daha önce yapılan araştırmalarda tartışılmayan bir konuya

ışık tutmaktadır. Bu çerçevede Yukarı Macaristan Prenslığının haraçgüzar devlet haline gelişinde Erdel politikasının önemli rolü ortaya çıkmaktadır.

Kitabın on ikinci bölümü Nathalia Królikowska-Jedlińska tarafından kaleme alınmıştır. Bu bölüm 290-301. sayfalar arasında yer almakta olup Osmanlı Kuzeydoğu Politikasının “Tasarımcıları ya da İtaatkâr Uygulayıcıları mı? Onyedinci ve Onsekizinci Yüzyılların Başında Kefe ve Trabzon Vilayetlerinin Valileri” (Designers or Obedient Executors of the Ottoman Northeastern Policy? The Governors of the Caffa and Trabzon Provinces at the Turn of the Seventeenth and Eighteenth Centuries) başlığını taşımaktadır. Bu çalışmada yazar, 17. ve 18. yüzyıllarda Kırım Hanlığı’na ve Çerkezlere yönelik Osmanlı politikasının bazı yönlerini aydınlatmak istediğini belirtmiştir. Öncelikle yazar, daha önce yapılan çalışmalarını değerlendirerek burada Kuzeydoğu Karadeniz bölgesindeki Osmanlı politikası, Polonya-Litvanya, Moskova, Kazaklar, Kırım Hanlığı, İran ve bazı Kafkas devletleriyle Osmanlı ilişkileri çerçevesinde ele alındığını ifade etmektedir. Bu devlet ve siyasi oluşumlara ilişkin çalışmalar, daha çok buradaki seçkinleri ele alırken bunların bölge siyaseti içindeki rollerine daha az ilgi gösterildiği vurgulanmıştır. Nathalia Królikowska-Jedlińska’nın Kefe ve Trabzon Vilayetlerine yönelik bu makalesi dönem olarak Bahçesaray Barışının yapıldığı 1681 tarihi ile İstanbul Antlaşmasının imzalandığı 1725 yılı arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu zaman dilimi Karadeniz tarihinde bir dönüm noktasıdır. Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları neticesinde Osmanlı İmparatorluğu ile ona komşu olan Hıristiyan devletler arasında kalıcı bir sınır oluşmuş ve bu da Karadeniz tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

Raguza/Dubrovnik’e yönelik kitaptaki ikinci makale, aslında kitabın on üçüncü ve son bölümüdür. Ruža Radoš Ćurić tarafından kaleme alınan bu son bölüm, “Karadan ve Denizden Gelen Osmanlı Haydutlarıyla Başa Çıkmak: Dubrovnik Örnek Olayları (1746-1748)” (Dealing with Ottoman Outlaws from Land and Sea: Case Studies of Dubrovnik (1746-1748)) başlığını taşımaktadır. Bu bölüm dört altbaşlıkta kitabın 302. ila 324. sayfalar arasında konuyu incelemektedir. Bu makale, Dubrovnik Cumhuriyeti’nin kendine özgü yasal statüsüne, egemenlik derecesi ve siyasi tarafsızlığına ilişkin kapitülasyonlarda muğlak bir şekilde ifade edilen, hatta ihmal edildiği düşünülen konulara dair alışlagelmiş tartışmalardan farklı bir meseleye değinmektedir. Bu mesele, Osmanlıların Dubrovnik’e sağladığı koruma ile alakalıdır.

Ruža Radoš Ćurić, Fatih Sultan Mehmet’in Dubrovnik’e verdiği ahidnamenin ilk paragrafında Dubrovnik’in güvende ve koruma altında olacağı ifade edildiğini belirtmektedir. Bunun dışında sultanın gücünün gölgesinde olan hiçbir sancakbeyi, subaşı ve timar sahibinin Dubrovnik’e zarar vermeyeceğini ve Dubrovnikli tüccarlara hiç kimsenin müdahale etmeyeceğine ve onları rahatsız etmeyeceğine değinmektedir. Burada kastedilen Fatih Sultan Mehmet’in Dubrovniklilere verdiği ahitnamedir. Bu ahidname her yeni sultan döneminde yenilenmiş ve ayrıca da fermanlarla desteklenmiştir. Böylece Dubrovnikli tüccarlara sadece Osmanlı anakarasında değil, aynı zamanda denizde de güvende olacakları

teminatı verilmiştir. Dubrovnik'in güvenlik meselesini önce Hersek sancakbeyi üstlenirken 1580 yılından sonra Bosna beylerbeyinin uhdesine geçmiştir. Bosna beylerbeyinin önemi, 18. yüzyılda hızla artar, çünkü ek gelir olarak Hersek sancakbeylerine dirlikler tahsis etme yetkisine sahipti. Bosna beylerbeyi giderek Osmanlı Devleti ile Dubrovnik arasındaki meselelerde yargı yetkisini de ele geçirdi. Neticede Dersaadet ile Dubrovnik arasındaki bağlar zayıflarken Bosna beylerbeyi ile Dubrovnik arasındaki bağlar kuvvetlenmekteydi. Ruža Radoš Ćurić, Hekimoğlu Ali Paşa (1747-1748) döneminde örnek vakalar seçerek Bosna beylerbeyi ile Dubrovnik arasındaki ilişkileri analiz etmeyi hedeflemiştir. Bu döneme ilişkin seçilen vakalar çok önemli olmasa da Ali Paşa'nın çatışmalardaki rolü ile senatonun bu çatışmaları yönetmede sarf ettiği diplomatik çabalara ışık tutmaktadır. Çalışmanın zaman dilimi, Dubrovnikli elçi Gozze'nin Ali Paşa'nın yanına gelişinden bir yıl öncesinden başlayıp bir yıl sonrasında (1746-1748) tamamlanmaktadır. Makalenin mekânsal çerçevesi ise Bosna ile Dubrovnik topraklarını aşmakta ve Bosna beylerbeyinin genişleyen etkisini göstermektedir.

Editörlüğünü Gabor Karman'ın yaptığı Brill yayınevinden çıkan "Tributaries and Peripheries of the Ottoman Empire" (Osmanlı İmparatorluğunun Haraçgüzar Eyaletleri ve Serhat Boyları) adlı kitap, on üç makale/bölüm ihtiva etmektedir. Her bir bölüm Osmanlı Devleti'ne tabi haraçgüzar devletleri ve serhat boylarında yaşanan gelişmeleri tetkik etmektedir. Kitaptaki makalelerin büyük bir kısmının Osmanlı arşiv belgelerinden ziyade orijinal ve Türk okuyucusunun pek aşına olmadığı yerli kaynaklardan hareketle kaleme alındığı gözlemlenmektedir. Burada haraçgüzar devletlerin Osmanlı Devleti ile olduğu kadar kendi aralarındaki münasebetler de incelenmektedir. Yerel kaynakların sunduğu bilgilerin serhat bölgelerinden ya da haraçgüzar devletlerden merkeze doğru bir bakışa imkân verdiği de söylenebilir. Kitapta yer alan makaleler, her biri konu, muhteva ve kullandığı kaynaklar bakımından oldukça kıymetlidir ve henüz yeterince tetkik edilmemiş bir konuya ışık tutmaktadır.

Ayşe KAYAPINAR*

* Prof. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, akayapinar66@hotmail.com ORCID: 0000-0002-4858-2148 DOI: 10.37879/belleten.2022.363